

УДК 001(063):378,4 (Укр)

**Формування культури професійного спілкування у процесі
фахової підготовки фахівців**

П'ятикоп І.Б.

ст. викладач кафедри іноземних мов

Харківського національного університету радіоелектроніки

terovanesov@mail.ru

Україна, Харків

Буковська І. Ю.

ст. викладач кафедри іноземних мов

Харківського національного університету радіоелектроніки

terovanesov@mail.ru

Україна, Харків

Стаття характеризує сутність поняття культури професійного спілкування в процесі професійного навчання, спрямованого на підсилення комунікативного компонента освітнього процесу. Наведені методи проектування формування культури професійного спілкування та система принципів, які лежать в основі формування культури професійного спілкування, що забезпечують ефективність формування складових культури іншомовного професійного спілкування у навчальному процесі в вищих навчальних закладах.

Ключові слова: культура професійного спілкування, професійне навчання, блоки моделі формування культури професійного спілкування, система принципів, навчальний процес.

Постановка проблеми. Держава, визначаючи освіту за пріоритет, має забезпечити єдину державну політику в галузі освіти та гарантувати кожному громадянину належний рівень освітніх послуг. Основною характеристикою освітньої діяльності вищих навчальних закладах є якість вищої освіти, а забезпечення її якості в свою чергу мало б стати пріоритетом освітньої політики. Стан і якість вищої освіти на сучасному етапі визначається як стратегічні показники розвитку країни, а ринок праці потребує нових умов для ефективного функціонування та накопичення людського та інноваційного потенціалу країни, що спонукає до інноваційного руху розвитку галузі вищої освіти. Це актуалізує подальший пошук шляхів розвитку вітчизняної системи вищої освіти на ґрунті європейських стандартів освіти і забезпечення її конкурентоспроможності та якості. Саме ці зміни несуть людині свободу, умови для самореалізації та самовдосконалення, матеріальні блага, задоволення зростаючих потреб, соціальний захист тощо.

Придбання нових знань і навичок, практично корисних і застосовуваних у роботі в епоху інформаційного суспільства, значно розширює можливості самореалізації і сприяє кар'єрному росту та є невід'ємною частиною сучасної культури, економіки, політики, освіти, науки. Слід зазначити, що усне і письмове спілкування англійською мовою стало реальністю і необхідністю: ми часто стикаємося з TV-мовленням, простими інструкціями з використання англійською мовою, а також спілкуванням з іноземцями, як у житті, так і по Інтернету. Майбутній фахівець повинен активно співпрацювати із зарубіжними партнерами, представниками різних культур і рівнів професійної компетентності; мати уявлення про новітні наукові досягнення в своїй виробничій сфері, використовуючи іншомовні джерела інформації [3].

Одним із головних завдань професійного спілкування є формування високого рівня культури професійного спілкування. Це не лише філологічна та методична, а й соціальна проблема: вона так чи інакше пов'язана з

різноманітними видами комунікації. Одним із головних завдань є формування високого рівня культури професійного спілкування. Це методична та й соціальна проблема, яка так чи інакше пов'язана з різноманітними видами комунікації. Однією з особливостей духовно багатой та розвиненої особистості, необхідної для нормальної професійної діяльності, є культура спілкування. А професійне мовлення є необхідним для фахівців різних спеціальностей, які мають стати носіями культури спілкування у своїй практичній діяльності.

Розуміння важливості комунікативної взаємодії супроводжується запровадженням в вищих навчальних закладах спеціальних тренінгів тощо. Проте, як свідчать результати проведених нами опитувань, студенти відчують труднощі у спілкуванні вже під час виробничих практик, вони не завжди можуть чітко висловлювати і відстоювати свою думку, уникати конфліктних ситуацій із колегами чи працівниками, долати психологічні бар'єри міжособистісної взаємодії. Також недостатнім рівнем сформованості комунікативних умінь випускників навчальних закладів суттєво впливає на загальний рівень їх підготовки до виконання професійних функцій, необхідністю удосконалення навчально-виховного процесу у контексті його практичної спрямованості, потребою підвищення рівня загальної культури студентів загалом і комунікативної.

Тому **метою даної статті** є сутність поняття культура професійного спілкування в процесі професійного навчання, спрямованого на підсилення комунікативного компонента освітнього процесу. Для потреб суспільства, професійне спілкування виконує цілу низку функцій, життєво важливих як для суспільства, так і для виробничої сфери. Найважливіший засіб спілкування у професійній діяльності і забезпечення інформаційних процесів у виробництві слід розглядати і сукупність текстів, як наслідок діяльності комунікантів, здійснюваною шляхом обміну писемною продукцією.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема формування культури професійного спілкування в сучасних психолого-педагогічних

дослідженнях розглядається в тісному взаємозв'язку з питанням їх професійної підготовки [11]. Теоретичні засади процесів формування культури спілкування та комунікативних умінь висвітлені у працях Н. Бабича, В. Біблера, А. Бодальова, В. Борщовецької, О. Крегера, Дж. Тьюсона, Д. Ягера та інші. У низці праць А. Абрамової, Й. Гентце, Г. Друмм, Т. Каткової, Г. Терещука, В. Ковтуна, Е. Короткова, Л. Савчука, Ф. Тейлора, Ф. Хміля; професійне іншомовне спілкування – Т. Алексєєва, В. Артемов, Н. Басова, Н. Драб, І. Козубовська та ін., формування комунікативної компетенції випускників вищих навчальних закладів – Г. Віддоусон, Л. Личко, Е. Лузік, В. Малахов, А. Мудрик, А. Мюллер, Д. Нунан, Ю. Семенчук, Р. Скарселла.

Для її успішного формування необхідно врахувати національні культурні цінності тієї держави, мовою яких здійснюється спілкування; а ділове спілкування орієнтувати на досягнення кінцевих результатів, що можливо за умови високого рівня сформованості навчальних і професійних компетентностей. Поза увагою вчених залишилися питання наскрізного характеру формування культури ділового спілкування, що передбачає інтеграцію зусиль викладачів усіх навчальних дисциплін у напрямку формування здатності студентів до взаємодії, розвиток комунікативних умінь, використання інноваційних технологій та новітніх засобів комунікації.

Виклад основного матеріалу. Спілкування являє собою обмін інформацією, яке є своєрідною формою зв'язку людей у процесі пізнавально-трудової діяльності. Засоби передачі інформації поділяються на вербальні (словесні) та невербальні (жести, міміка, погляд, поза, рухи тощо). Обов'язковим учасником спілкування є реальний або уявний слухач. Результатом процесу говоріння є текст. Мистецтво спілкування – це органічне поєднання добра і крами у комунікативній взаємодії, це мінімум слів і максимум інформації. Культура спілкування у вузькому розумінні – це сума набутих людиною знань, умінь та навичок спілкуватися, які створені, прийняті та реалізуються в конкретному суспільстві на певному етапі його

розвитку / Професійне спілкування у вищому його прояві – це дотримання мовленнєвого етикету [7]. На думку [2, с. 23] мета викладання іноземної мови професійного спілкування – формування спеціальної міжкультурної комунікативної компетенції, яка охоплює мовну, соціальну, культурну, професійну та навчальну компетенції. Основні принципи викладання іноземної мови професійного спілкування включають комунікативний підхід, спеціальний професійний підхід, автономне навчання та ін. Культура професійного спілкування становить важливу та головну частину професійної культури, а також провідну частину, оскільки мова є основним знаряддям праці [7].

Автор Берестенко О. Г. вважає, що «культура професійного спілкування (КНС) – це соціально значущий показник рівня знань, здібностей, здатність та вміння здійснювати свої взаємини з людьми, сприймати, розуміти, засвоювати зміст думок, почуттів, намагань розв’язування конкретних завдань у професійній діяльності. Формується на основі певних умов здійснення професійної технології, вбирає в себе її особливості, базується на ній, є важливою складовою частиною, засобом діяльності». Також автор [1], розглядає культуру спілкування та розкриває це поняття, як «невід’ємна частина загальної культури людини». Аналіз трактувань, наведених у літературі, свідчить, що культура спілкування, культура поведінки, культура мовлення в житті найчастіше постають у єдності. Поняття культури спілкування найчастіше ототожнюють з поняттям культури мовлення, з наукового погляду це, безсумнівно, різні поняття. Культура мовлення – це здатність використовувати оптимальні для конкретної ситуації мовні засоби. Проте людина, ввічливо та доброзичливо звертаючись до інших, може вживати слова, порушуючи граматичні правила, та ін. У культурі професійного спілкування можна виокремити загальні норми спілкування, що зумовлюються характером суспільного ладу та ґрунтуються на здобутках минулого й сучасного. Водночас культура має індивідуальний характер і проявляється у способах спілкування, що їх обирає

суб'єкт у певних ділових ситуаціях щодо конкретних людей, конкретної справи. Змістом ділового спілкування є «справа», з приводу якої виникає й розвивається взаємодія.

Головними характеристиками культури професійного спілкування є: позитивність у відношенні до культурного контексту (суб'єкт має здібності до продуктивного культурного існування через культурний спосіб життя, уміння залучати інших до цінностей культури за допомогою підвищення достоїнності кожної людини), успішність у діяльності та в житті (визначається здібностями, які дозволяють реалізувати себе в житті, досягти високого життєвого рівня, досконалого фізичного, психічного, духовно-морального стану), творча спрямованість та рефлексивність (лат. *reflexio* - відображення, роздум, сумніви, обмін думками між рівноправними партнерами в діалозі), суб'єкт-суб'єктні взаємини (співрозмовники є особистостями, значущими одне для одного), активна взаємодія; цілеспрямованість (з приводу конкретної справи), продуктивна співпраця, співтворчість (основне завдання спілкування), ефективність, результативність (високий рівень професійних досягнень). Важливу роль у досягненні результатів діяльності має комунікативність, комунікативна компетентність, професіоналізм (професійна майстерність, фахова підготовка спеціаліста, професійна самосвідомість, професійно значущі властивості), сформованість індивідуального стилю спілкування, професійна етика, професійний такт [1].

В процесі професійної підготовки здобуваються спеціальні навички, а культура поведінки формується особистістю у відповідності з етичними нормами суспільства. Формування культури професійного спілкування розглядається як пріоритетний напрямок професійної підготовки та особистісного розвитку студентів. Стратегія навчання мисленню передбачає цілеспрямований розвиток інтелектуально-творчих здібностей студентів у природних і спеціально модельованих професійно орієнтованих ситуаціях.

Особистісний підхід до навчання студентів розглядається як базова ціннісна орієнтація педагога, що полягає в сукупності концептуальних уявлень, принципів, цільових установок, орієнтацій, методико – психодіагностичних і психодидактичних засобів, які сприяють більш глибокому і повноцінному баченню, розумінню особистості і на цій основі її гармонійному вихованню і самовихованню [5, с. 7 – 21].

Існують три блока формування культури професійного спілкування.

Перший блок моделі формування культури професійного спілкування включає певні дидактичні принципи. Дидактичні принципи є основними положеннями, які визначають зміст, організаційні форми і методи навчального процесу у відповідності з його загальними цілями і закономірностями [10, с 275 – 280]. Виходячи із специфіки формування культури професійного спілкування приходимо до висновку у доцільності використання принципів активного соціально-психологічного навчання: «тут і тепер», відвертості і відкритості, принцип «я», активності, конфіденційності.

Другий блок моделі – організаційно-методичний, формує культури професійного спілкування включаючи складники відповідної методики, яка реалізується в процесі вивчення «Психології спілкування» Методика формування культури передбачає, перш за все, реалізацію особистісно орієнтованого тренінгу професійного розвитку, який включає систему вправ, комунікативні завдання, моделювання ситуацій професійного спілкування, ділові ігри, які спрямовані на формування, розвиток і корекцію професійно важливих характеристик спеціаліста [4, с. 48].

Третій блок моделі формування культури професійного спілкування – операційно-діяльнісний. У цьому блоці представлені етапи реалізації відповідної методики, а саме мотиваційно-цільовий, комунікативно-діяльнісний, оцінювально- рефлексивно-корекційний.

Впровадження методики формування культури професійного спілкування передбачає реалізацію певних психолого-педагогічних умов, а

саме: мотиваційне забезпечення процесу оволодіння культурою професійного спілкування, використання форм і методів інтерактивного навчання, створення рефлексивного середовища у навчальному процесі вищих навчальних закладів.

Окрему групу у процесі формування культури професійного спілкування займають принципи, які лежать в основі формування культури професійного спілкування. Принципи забезпечують ефективність формування складових культури іншомовного професійного спілкування (табл. 1). Система принципів, до яких належать: принцип персоналізації; принцип особистісно-розвиваючої спрямованості навчання; принцип активності; принцип модульності навчання; принцип діалогізації навчання; принцип професіоналізації спілкування; принцип інтегративності знань; принцип проблемності навчання та принцип діяльнісного характеру навчання.

Таблиця 1. – Принципи професійного спілкування та його складові

Принципи професійного спілкування	Складові принципів професійного спілкування
Принцип персоналізації	Передбачає відповідність між спрямованістю особистості на взаємодію, на засвоєння етики ділових взаємин, що визначається сукупністю індивідуальних та професійно-типологічних особливостей [8, с.59].
Принцип особистісно-розвиваючої спрямованості навчання	Передбачає формування складових професійної іншомовної компетентності в межах понять «суб'єкт», «свобода вибору», «розвиток», «саморозвиток», «унікальність» тощо. Він «ґрунтується на створенні необхідних умов для розвитку особистості, забезпечення розвитку і саморозвитку самої системи освіти та професійної підготовки» [9, с. 36].
Принцип активності	Передбачає розвиток та саморозвиток особистісних, професійних здібностей і якостей, потенційних творчих можливостей доповнює два попередні та водночас відображає психологічну закономірність навчання, залежність ефективності навчання від активності та ініціативності тих, хто навчається [8, с.251].
Принцип модульності навчання	Передбачає формування складових іншомовної комунікативної компетентності, спрямований на здійснення підготовки з використанням всіх видів навчальних робіт: виступів на семінарських заняттях, виконання практичних завдань, роботи над

	індивідуально- пошуковими проектами та рефератами, самостійної роботи студентів тощо. Саме від «правильності побудови модульного варіанта програми залежить ефективність модульного навчання» [11, с.203].
Принцип діалогізації навчання	Орієнтований на використання в процесі навчання інтерактивних методів: дискусій, ігор, тренінгів та ін., спрямованих на розвиток творчих здібностей особистості.
Принцип професіоналізації спілкування	Передбачає наповнення процесу підготовки професійно-орієнтованим змістом.
Принцип інтегративності знань	Передбачає об'єднання знань, що належать до різних знакових систем, для досягнення мети, а саме – сформованості культури іншомовного професійного спілкування [12, с.203].
Принцип проблемності навчання	Забезпечує використання різних способів створення проблемних ситуацій: (а) утруднення при поясненні окремих фактів; (б) аналіз суперечливих фактів; (в) порівняння, зіставлення фактів; (г) висунення гіпотез та їх перевірка.
Принцип діяльнісного характеру навчання.	Згідно з цим принципом, «психіка виникає, розвивається та існує в діяльності як спосіб життя суб'єкта» [6, с. 72].

Розглядаючи систему принципів навчання в вищій школи, слід зазначити, що процес навчання має свою специфіку навчання у вищих навчальних закладах, це – професійне навчання на основі відносно закінченої загальної освіти студентів (за Л. Клінбергом). Навчання у вищій школі проводиться переважно в освітніх закладах, які водночас є дослідними закладами, навчання у ВНЗ здійснюється за такими формами викладання, які в цілому відрізняються від форм викладання і навчання на попередніх ступенях освіти.

Слід урахувати, що на формування майбутнього фахівця, на становлення його особистості впливають не лише навчання та програмний зміст освіти, що передається викладачем, а й інтелектуально-творча діяльність і самоосвіта самого студента. Отже, майбутні фахівці у вищій школі навчаються здобувати знання, вміння та досвід пізнавально-творчої самостійності, при цьому відбувається процес формування психологічної, теоретичної та практичної готовності до інтелектуально-творчої і самоосвітньої діяльності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Вирішення проблеми формування культури професійного спілкування в першу чергу пов'язане з розробкою таких активних методів навчання, як ділові ігри та дискусії. Такий підхід до навчання дає можливість студенту реалізувати свою власну програму з оволодіння культурою професійного спілкування, а викладач повинен вплинути на неї лише опосередковано, створюючи передумови, на основі яких у студентів виникає особиста зацікавленість у процесі навчання. Процес формування культури професійного спілкування передбачає дотримання певних принципів навчання та забезпечує ефективність формування складових культури іншомовного професійного спілкування, а культура спілкування – це основний шлях до розвитку своєї особистості і водночас найбільш ефективний спосіб для прищеплення майбутнім фахівцям певних особистісних якостей, набуття ними комунікативних знань, умінь та навичок завдяки яким вони зможуть досягти в майбутньому відповідних успіхів.

Список використаних джерел

1. Берестенко О. Г. Культура професійного спілкування: Навчальний посібник / О. Г. Берестенко. – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. – 300 с.
2. Бориско, Н. Ф. Общевропейские компетенции владения иностранным языком: Изучение, обучение, оценка. Анализ некоторых аспектов / Н. Ф. Бориско // Ін. мови. – 2005. – № 1. – С. 22 – 25.
3. Вем'ян В. Г. Методи і прийоми роботи при створенні ситуацій спілкування в процесі навчання іноземних мов / В. Г. Вем'ян, Солтисюк Ю. Г. – Науковий журнал «Virtus», 2016. – С. 105 – 108.
4. Волошина, А. Тренінг з формування культури професійного спілкування майбутніх менеджерів / А. Волошина // Авторський посібник – КНЕУ, К. : 2008. – 48 с.

5. Гончаренко, С. І. Дисертаційні дослідження з педагогіки: діапазон наукових пошуків і проблеми якості / С. І. Гончаренко, Н. Г. Ничкало // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2001. – №3. – С.7 – 21.
6. М'ясоїд, П. А. Загальна психологія [Навчальний посібник] / П. А. М'ясоїд. – К. : 3 вид. випр. Вища школа, 2004. – 487 с.
7. Методичні вказівки та матеріали до вивчення курсу «Мова професійного спілкування» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://pgasa.dp.ua/a/files/metodukr18/mps/mp8.pdf>. Назва з титул екрана.
8. Мойсеюк, Н. Є. Педагогіка: Навчальний посібник / Н. Є. Мойсеюк. – Вид. 5, доп. і переробл. – К. : [б. в.]. – 2009. – 656 с.
9. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій: Навчальний посібник / [О. М. Пехота, В. Д. Будає, А. М. Старева, К. Ф. Нор, В. І. Шуляр та ін.]; За ред. І. А. Зязюна, О. М. Пехоти. – К. : А.С.К., 2003. – 240 с.
10. Подласый, И. П. Педагогика [Учеб. для студ. высших педагог. учеб. заведений] / И. П. Подласый. – М. : Просвещение. Гуманит. Издат. центр ВЛАДОС, 1996. – 575 с.
11. Симоненко, В. Д. Современные педагогические технологии: Учеб. пособие / В. Д. Симоненко, Н. В. Фомин. – Брянск: Издательство БГПУ, 2001. – 395 с.
12. Фіцула, М. М. Педагогіка вищої школи: Навчальний посібник / М. М. Фіцула. – К. : Академвидав., 2006. – 352 с.

References

1. Berestenko O. H. Kultura profesiinoho spilkuvannia: Navchalnyi posibnyk / O. H. Berestenko. – Luhansk : Vyd-vo DZ «LNU imeni Tarasa Shevchenka», 2013. – 300 с.
2. Borisko, N. F. Obscheevropeyskie kompetentsii vladeniya inostrannyim yazyikom: Izuchenie, obuchenie, otsenka. Analiz nekotoryih aspektov / N. F. Borisko // In. movi. – 2005. – # 1. – S. 22 – 25.

3. Vemian, V. H. Metody i pryimy roboty pry stvorenni sytuatsii spilkuvannia v protsesi navchannia inozemnykh mov / V. H. Vemian, Soltysiuk Yu. H. – Naukovyi zhurnal «Virtus», 2016. – S. 105 – 108.
4. Voloshyna, A. Treninh z formuvannia kultury profesiinoho spilkuvannia maibutnikh menedzheriv / A. Voloshyna //Avtorskyi posibnyk – KNEU, K. : 2008. – 48 s.
5. Honcharenko, S. I. Dysertatsiini doslidzhennia z pedahohiky: diapazon naukovykh poshukiv i problemy yakosti / S. I. Honcharenko, N. H. Nychkalo // Pedahohika i psykholohiia profesiinoi osvity. – 2001. – №3. – S.7 – 21.
6. Miasoid, P. A. Zahalna psykholohiia [Navchalnyi posibnyk] / P. A. Miasoid. – K. : 3 vyd. vypr. Vyscha shkola, 2004. – 487 s.
7. Metodychni vказivky ta materialy do vyvchennia kursu «Mova profesiinoho spilkuvannia» [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <https://pgasa.dp.ua/a/files/metodukr18/mps/mp8.pdf>. Nazva z tytul ekrana.
8. Moiseiuk, N. Ye. Pedahohika: Navchalnyi posibnyk / N. Ye. Moiseiuk. – Vyd. 5, dop. i pererobl. – K. : [b. v.]. – 2009. – 656 s.
9. Pidhotovka maibutnoho vchytelia do vprovadzhennia pedahohichnykh tekhnolohii: Navchalnyi posibnyk / [O. M. Piekhota, V. D. Budak, A. M. Stareva, K. F. Nor, V. I. Shuliar ta in.]; Za red. I. A. Ziaziuna, O. M. Piekhoty. – K. : A.S.K., 2003. – 240 s.
10. Podlasyiy, I. P. Pedagogika [Ucheb. dlya stud. vyisshih pedagog. ucheb. zavedeniy] / I. P. Podlasyiy. – M. : Prosveschenie. Gumanit. Izdat. tsentr VLADOS, 1996. – 575 s.
11. Simonenko, V. D. Sovremennyye pedagogicheskie tehnologi: Ucheb. posobie / V. D. Simonenko, N. V. Fomin. – Bryansk: Izdatelstvo BGPU, 2001. – 395 s.
12. Fitsula, M. M. Pedahohika vyshchoi shkoly: Navchalnyi posibnyk / M. M. Fitsula. – K. : Akademvydav., 2006. – 352 s.

I. B. Pyatikop

senior lecturer of foreign languages department of

Kharkiv National University of Radio Electronics

Ukraine, Kharkiv

I.Y. Bukovska

senior lecturer of foreign languages department of

Kharkiv National University of Radio Electronics

Ukraine, Kharkiv

**Forming of professional communication culture in the process
of the specialists' professional training**

The article characterizes the concept essence of the professional communication culture in the professional studies process oriented to the strengthening communicative component of educational process. It is shown the model blocks of the professional communication culture forming and the system of principles which are the basis of the professional communication culture forming and provided the efficiency of the forming culture constituents of the foreign professional communication in the educational process at higher educational establishments.

Key words: professional communication culture, professional studies process, model blocks of the professional communication culture forming, system of principles, educational process.